

HALÁSZ ÉVA

BAJOR MARGIT HERCEGNŐ OKLEVÉLADÁSI TEVÉKENYSÉGE ÉS OKMÁNYTÁRA¹

1. Bevezetés

A középkori történelem tanulmányozásához rendelkezésünkre álló írott emlékeket két nagy csoportba oszthatjuk: az egyikbe az elbeszélő források (krónikák, geszták stb.), a másikba pedig az oklevelek tartoznak. Míg az eseménytörténetről, a fontosabb történeti szereplők életének folyásáról az első csoportba sorolható forrásokból is tájékoztatást kap(hat)unk, addig az állam működésének mikéntjét csak az oklevelek feltárása után ismerhetjük meg. Ez a megállapítás különösen igaz az írásbeliség szervére, a kancelláriára.

Magyarországon az okleveles gyakorlat I. (Szent) István király uralkodása idején német mintára kezdődött meg. Utódai alatt azonban hanyatlásnak indult az idegen földről átültetett írásbeliség, aminek külső és belső okai egyaránt voltak. III. Béla uralkodása alatt, a XII–XIII. század fordulóján a korábban megindult fejlődés „termékeként” megjelenik az ünnepélyes királyi oklevél azon formája, mely a későbbiekben változatlan marad és a kancelláriai szervezet is kikristályosodik. A középkor utolsó évszázadaira (XIV–XV. század) pedig már a tömeges oklevéladás a jellemző.² A királyi oklevelek mellett a hercegi, báni, vajdai stb. kancellárián kiadott oklevelek száma is megsokszorozódott ekkor, jól tanulmányozhatóak jellemző jegyeik. Az egy-egy oklevélkiállító helyen keletkezett diplomák összehasonlítása és elemzése során az egyes (*proto*)*notarius*ok munkájának jellemző jegyeit is

-
- 1 Jelcn tanulmányunkban Bajor Margit hercegnő Magyarországon keletkezett oklevelcivel foglalkozunk, hiszen ezek azok, amelyek a magyar kancelláriai gyakorlathoz illeszkednek és amelyeket valamely magyarországi kancellárián állítottak ki. A hercegnőnek egy olyan oklevélét közli Fejér György, amely már Bécsben kelt és amelyben nászajándéknak ügyében intézkedik. (Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Opera Georgii Fejér. I–XI. Buda, 1829–1844. (A továbbiakban: CD Hung.) IX/2. 240. sz.)
 - 2 *Szentpétery Imre*: Magyar oklevéltan. Bp., 1930. (A továbbiakban: *Szentpétery*; Oklevéltan.) 34–36. p.

felismerhetjük. Azonban nem tudjuk megnyugtatóan megmondani, hogy a kancelláriai személyzet az egyes tisztségviselők változása során cserélődött-e vagy sem, ezért első lépésként szerencsés, ha egy egységként az egy oklevéladó tisztségviselő (egy bánok, vajdák, nádorok stb.) alatt keletkezett diplomákat vesszük. Ezeknek a jellegzetességeit összehasonlítva választ kaphatunk az állandó személyzet meglétére vagy hiányára is. Ugyanakkor valószínű, hogy a *protonotarius* ura famíliájába tartozott és követte őt minden tisztségében, ahogy Sörnyei Mihály Szécsi Miklós bánt „kísérte” annak változó „megbízataisain” keresztül.³

A szlavón bánok kancelláriája nagy valószínűséggel a tartomány székvárosában, Zágrábban működött,⁴ a XIV. században több báni *protonotariust* névről is ismerünk.⁵ Azonban a kancellária munkájában speciális helyzetet jelentett az 1353–56 közötti időszak, hiszen ekkor a tartomány vezetése kikerült a bán kezéből és azt Anjou István herceg (1332–1354), illetve halála után felesége, Bajor Margit hercegnő (1325–1374) vette át. Margit hercegnő IV. (Bajor) Lajos bajor herceg, római király és német-római császár (1314/1328–1346) lánya 1350-ben került Magyarországra, és ment nőül I. (Nagy) Lajos magyar király öccséhez, Istvánhoz. A fiatal pár közös élete azonban nem tartott soká, hiszen a herceg 1354 augusztusában elhunyt. A magyar uralkodó azonban — tekintettel a hercegi pár gyermekére, Jánosra, aki akkor magyar trónörökös is volt, lévén hogy Lajosnak és Kotromanić Erzsébetnek még nem született gyermeke — nem számolta fel az István herceg életében újjáélesztett dukátust, hanem annak ideiglenes vezetésével sógornóját bízta meg, aki azonban korán sem élvezett akkora önállóságot, mint elhunyt férje. 1354 nyara és 1355 közepe–vége között a hercegnő Budán tartózkodott, majd visszatért Zágrábra.⁶ Azonban a következő év elején örökre távozott Magyarországról, két

3 *Bónis György*: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Bp., 1971. (A továbbiakban: *Bónis*, Jogtudó értelmiség.) 61–62. p.

4 További kutatásokat igényel, hogy azokban az esetekben, mikor a bánok Körösön tartottak törvénytészeket illetve egyéb helyeken időztek, magukkal vitték-e a kancelláriai személyzetnek legalább egy részét, vagy a helyi egyházi intézmények irtástudóival iratták meg okleveleiket.

5 András Ákos Mikcs bán (pl. 1336.: Codex Diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Sclavoniae. Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Coll. Tadeu Smičiklas. I–XVI. Zagreb, 1904–1976. (A továbbiakban: Smič.) X. 253. sz.), Megyericsci György István herceg (pl.: 1353. március 10.: Smič. XII. 107. sz.), Kozma Hahót Miklós bán (pl.: 1353. március 8.: Smič. XII. 171. sz.), Jakab Paksi Leusták bán (pl.: 1358. április 4.: Smič. XIII. 357. sz.), Sörnyei Mihály Szécsi Miklós bán (pl. 1368. október 13.: Smič. XIV. 111. sz.) és György Zudar Péter bán (pl. 1373. május 1.: Smič. XIV. 397. sz.) mellett működött ilyen minőségben. A szlavón bánok itélőmesterei őrizték uruk hiteles pecsétjét, irányították a notariusokat és a bírói székeken működtek közre. Feladataikra bővebben lásd: *Bónis*, Jogtudó értelmiség 80–81. p.

gyermekét — a fentebb már említett Jánost és annak nővérét, Erzsébetet — a budai királyi udvarban hagyta, és férjhez ment Hohenlohe Gerlach német lovaghoz. A magyar politikai életben 1356-tól kezdve egyáltalán nem vett részt.⁷

2. Bajor Margit hercegnő oklevelei.

A herceg(nő)i, illetve a már korábban fennálló báni kancellária kapcsolata, esetleges azonossága további vizsgálatok tárgyát kell hogy képezze, jelen cikkünkben pusztán Bajor Margit hercegnő oklevéladásának sajátosságait szeretnénk feltárni. Jelen pillanatban a Magyar Országos Levéltár Diplomatikai Levéltárában és Fényképgyűjteményében összes tizenegy olyan oklevelet találunk, melyet István herceg özvegyének nevében adtak ki.⁸ Ebből tíz eredetiben maradt ránk, ezért nemcsak belső, hanem külső ismertetőjegyeik is jól tanulmányozhatóak.⁹

-
- 6 Hahót Miklós szlavón-horvát bán pedig, aki már István herceg életében is ebben a tisztségben működött, Margit hercegnő regnálása idején is megőrizte méltóságát és ellátta a tartomány napi kormányzásának feladatát. A helyzet tehát nagymértékben hasonló volt, mint István első szlavón dukátusa (1350) idején, mikor Ugali Pál vitte Zágrábban az ügyeket a herceg helyett. (Lásd *Halász Éva: Anjou István herceg (1332–1354)*. In: *Fons* 12. (2005) 1. sz. 29–69. p. (A továbbiakban: *Halász*, Anjou István herceg) 37. p.
- 7 Jelen tanulmányunkban nem foglalkozunk a hercegnő életének részleteivel és udvari személyzetével sem. Az erre vonatkozó adatokat lásd *Halász Éva: Bajor Margit hercegnő (1325–1376) élete és magyarországi tevékenysége* (In.: *Turul* 79. (2005.) 3–4. füzet 109–116. p.) című cikkben.
- 8 Ugyanakkor a belső ismertetőjegyek számbavételénél nem tekinthetünk el azokról az okleveletről sem, melyek csak kiadásokból ismertek. Margit hercegnőnek egy oklevele teljes egészében csak kiadásból ismert (Függelék 11. sz.), míg egy másíknak levéltári forrásból csak tartalmi kivonata ismerhető meg, ám nyomtatásban rendelkezésünkre áll a teljes szöveg. (Függelék 12. sz.)
- 9 Az eredetiben ránk maradt okleveleket egy kivétellel Zágrábban (a Horvát Állami Levéltárban (Hrvatski Državni Arhiv, a továbbiakban: HDA), Zágráb Város Levéltárában (Istorijski Arhiv Grada Zagreba, a továbbiakban: AGZ) és a Horvát Tudományos Akadémia Levéltárában (Arhiv Hrvatske Akademije, a továbbiakban: AHZU) őrzik, melyeket a helyszínen eredetiben tanulmányozhattam. Itt szeretnék köszönetet mondani a Horvát Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete munkatársainak, különösen Damir Karbićnak, Zoran Ladićnak és Martin Muhoknak a kutatótúton nyújtott segítségükért.

2.1. A hercegnői oklevelek tárgy szerinti csoportosítása

A hercegnő 1354 augusztusa után nem élvezett akkora önállóságot, mint István herceg, ezért okleveleinek témakörei erősen meghatározottak. Kifejezetten *de iustitia* jellegű diploma nem maradt ránk, mindössze jelzéseként az, hogy a birtokbaiktatások során az ellentmondókat a hercegnő jelenléte (*ducalis praesentia*) elé idézték meg.¹⁰ A *de gratia* jellegű kiadványait több csoportba oszthatjuk. Mivel Margit István herceg halála után a terület új urának számított, ezért igyekeztek a kiváltságokkal rendelkezők privilegiumaikat elismertetni vele, aminek a formája az átírás volt.¹¹ Ilyet többet is találunk Margit kiadványai között, azonban ismerünk olyan esetet is, mikor a kérelmező nem találta elég biztosítéknak, ha csak a hercegnőtől rendelkezik ilyen jellegű kiadvánnyal, és rövid időn belül I. (Nagy) Lajos királytól is kérvényezte ugyanannak az oklevélnek az átírását.¹² Adománylevelei közül négyet ismerünk, melyekben birtokot,¹³ kiváltságot adományoz,¹⁴ illetve Zágráb városa esetében a már meglévő városi kiváltságokat toldja meg eggyel.¹⁵ Néhány esetben különböző tisztségviselőihez intéz parancsot (*mandatumot*), hogy szlavóniai települések illetve lakosok már megszerzett kiváltságait ne háborgassák,¹⁶ valamint egy olyan parancsot is ismerünk tőle, melyben egy birtokbaiktatás elvégzésére szólítja fel a zágrábi káptalant.¹⁷

10 Függelék 11. sz. A hercegnő 1355. december 20-án kelt oklevele (Függelék 9. sz.) egy megjegyzésének besorolása kérdéses. Egyrésztől csábító a feltételezés, hogy Margit a hercegnői jelenlét bíróságán (*ducalis praesentia*) döntött Szlavónia előkelőinek (*cum baronibus*) közreműködésével és tanúk meghallgatásával, másrésztől lehet, hogy csupán a már István herceg életében meghozott, de végre nem hajtott és írásba nem foglalt intézkedés teljesítéséről van szó.

11 Függelék 3. és 4. sz.

12 Mike fia Miklós 1355. január 20-én kérte a hercegnőt, hogy István herceg 1353. november 27-én kelt oklevelét írja át és erősítse meg (Függelék 4. sz.), és ugyanezt kéri Lajos királytól is 1355. február 2-án. (Smič. XII. 203. sz.) A két diploma szövegezése között nagyfokú eltéréseket láthatunk, bár valószínűleg ugyanúgy a budai királyi kancellárián készültek. Margit hercegnő oklevele formuláiban szegényesebb, tartalmában csak a kérelem és a teljesítés tényét közli. Lajos diplomája ezzel szemben több és gazdagabb formulát tartalmaz, az oklevél tényleges átírása mellett annak tartalmi átiratát is közli.

13 Függelék 9. és 12. sz.

14 Függelék 10. sz.

15 Függelék 5. sz.

16 Függelék 1., 2., 6., 7. és 8. sz.

17 Függelék 11. sz.

2.2. A hercegnői oklevelek forma szerinti csoportosítása¹⁸

Az oklevéltan a diplomákat forma szerint három nagy csoportba — *privilegium*, *litterae patentes* és *litterae clausae* — sorolja, melyek már IV. Béla korában kialakultak és az XIV–XV. században is megmaradtak, ám a csoportok közötti határok az időben előrehaladva egyre inkább fellazultak.¹⁹ Margit hercegnő eredetiben ránk maradt oklevelei minden esetben nyílt alakúak, zárt diploma (*litterae clausae*) nem maradt ránk.²⁰ Privilegiális oklevelei a *de gratia* csoportba tartozó ügyekben jelennek meg, az oklevélátíratások és adományok többsége ilyen formában lett kiállítva.²¹ Ezek közös jellemzője a többi oklevélhez képest hosszú *salutatio*, az általános címzés, az *arenga* alkalmazása, az *in cuius rei* formulával való megerősítés és a függőpecsét.²² A *datum per manus* formula nem kizárólagos alkotórészük. A hercegnő többi oklevele a *litterae patentes* körébe tartozik.²³ Ezek között a mandatumok általános vagy személyre szóló *inscriptió*val, *salutem et gratiam* szövegű *salutatió*val, és igen rövid *promulgatió*val rendelkeznek. Közös alkotórészük a *fidelitati vestre firmiter precipiendo mandamus* formula valamelyik változatának használata. Az egyértelműen egyik csoportba sem sorolható oklevelek mind a két kategória jellemző jegyeiből tartalmaznak néhányat. Így találunk olyan függőpecséttel ellátott oklevelet, melyben az oklevél kezdő része a *litterae patentes* jegyeit mutatja (*memorie commendamus* szövegű *promulgacio*, *quibus expedit universis* szövegű *inscriptio*), ugyanakkor a *corroboratió*ban már a privilegiális oklevélre és függőpecsétre tesz utalást és a *datum per manus* formulát használja.²⁴

18 Itt csak az egyes csoportok általános jegyeit közöljük. Az egyes oklevélrészek jellemzőit lásd Az oklevelek belső ismertetőjegyci című fejezetben.

19 *Szentpétery*; Oklevéltan 95–96. és 185–186. p.

20 Valószínű, hogy a zágrábi káptalannak szóló, birtokbaiktatásra felszólító *mandatuma* ilyen volt, ám ez eredetiben nem maradt ránk, csak kiadásból ismerjük. A szöveget kíséző jegyzetektől tudjuk, hogy a kiadók Margit birtokadományozó privilegiális alapján dolgoztak, melyben a fentebb említett, káptalannak szóló parancslévlé és a káptalan határbejárásról szóló jelentése is át volt írva, ezért még ebből a forrásból sem tudunk meg semmit a hercegnői mandatum külalakjáról. (Függelék 11. sz.)

21 Függelék 3., 9., 10. és 12. sz. Adományai közül a Zágráb városnak szóló nem a *privilegiumok* hagyományos formájában lett kiállítva. (Függelék 5. sz.)

22 A pecsét autentikusságának a *corroboratió*s részben való említését az egyházi kiadványokból a XIV. században veszik át következtetesen a világi oklevéladók. [*Kumorovitz Lajos Bernát*: Az autentikus pecsét. 68. p. (In: Turul 50. (1936) 45–68. p. A továbbiakban: *Kumorovitz*, Autentikus)]

23 Függelék 1., 2., 6., 7. és 8. sz.

24 Függelék 4. és 5. sz.

3. Az oklevelek külső ismertetőjegyei

3.1. Az oklevelek anyaga

Margit hercegnő ránk maradt okleveleinek anyaga döntő többségében pergamen, egy papírra írt parancslevelét ismerjük.²⁵

3.2. Az oklevél alakja

Az írás minden oklevélen a hosszabbik oldallal fut párhuzamosan, a pergamen minden esetben szabályos alakúra vágott.

3.3. A tinta

Az oklevelek írására fekete színű tintát használtak, mely mára a legtöbb esetben barnára színeződött. Az iniciálék kitöltése is fekete tintával történt.

3.4. A szöveg beosztása

Margit hercegnő oklevelei részben a budai királyi, részben pedig a zágrábi herceg(nő)i/báni kancelláriában készültek, gyakorlott írnokok közreműködésével. Ennek megfelelően a szöveget egyenletesen elosztva írták a pergamenre, arányos margókkal. Egyes esetekben elkészítették a vonalazást is, vakvonalakkal.²⁶

3.5. Az írás

Az oklevelek írása a korszaknak megfelelően gótikus kurzív.²⁷ Öt oklevélen láthatunk iniciálét,²⁸ egy hatodikon a *Margareta* szó M betűjét utólag már nem rajzolták be a szövegbe, helye üresen maradt.²⁹ Az öt iniciáléval rendelkező diploma közül kettőben nem csak a szöveg elején álló szó kezdőbetűje díszített. Az egyik esetben az *intitulatio* a *nos Margaretha* szavakkal kezdődik, ahol a *nos* csupa nagybetűvel

25 1355. április 27. (Függelék 7. sz.)

26 A vonalazás távolsága általában egységesen 5–6 mm-es közökkel történt, pl. 1354. december 4.: Függelék 3. sz. Két esetben tér el ettől jelentősen, az 1355. december 20-án (Függelék 2. sz.) és 1356. január 10-én (Függelék 10. sz.) kelt oklevélen 8 mm-es vonalközöket láthatunk.

27 *Érszegi Géza*: *Palcográfia* 116–117. p. In: *A történciem segédtudományai*. Szerk.: Bertényi Iván. Bp., 1998. 111–141. p.

28 Függelék 4., 5., 6., 9. és 10. sz.

29 Függelék 3. sz.

van írva és díszítettebb is, a *Margaretha* szó pedig díszes kezdőbetűt kapott.³⁰ A másik oklevélből elmaradt a *nos*, de a hercegnő nevének betűi túldíszítettnek hatnak, az első és a második „a” betű az utánuk következőhöz kapcsolódik.³¹ Ennek a két oklevélnek, valamint egy harmadiknak az „m” betűn alkalmazott díszítése egymáshoz nagyon hasonló, valószínűleg egy kéztől származnak.³² Ezt erősíti meg az a tény is, hogy a három oklevél közül kettőben találunk *datum per manus* formulát, melyek Brünni Péter nevét őrizték meg. Az első sor hosszított betűkkel való írására (*scriptura longior*) egyetlen esetben sem történt kísérlet.

3.6. A pecsét

A hercegnő oklevelei — a megpecsételést szempontjából — két csoportba oszthatók: függő és a rányomott *sigillum*mal megerősített diplomák csoportjába. Margit szlavón hercegnőként használt kisebb (rányomott) pecsétjének egy viszonylag ép lenyomata maradt ránk. A pecsét körmérete 4 cm, rekonstruálható körirata: „+ S[IGILLUM] MARGARETE DEI GRATIA SCLAVONIE CROATIE ET DALMATIE DUCISSE”, melynek belső oldalán egy pontsor vonul körbe. A pajzsot övező kerek mező átmérője 3 cm, a benne foglalt karéjok és csillagok ma már igen töredezték. A kerekített oldalú háromszögletű pajzs³³ negyedelt, első és negyedik mezeje háromszor vágott (az Árpádok sávjai), míg második és harmadik mezejében a bajor rutákat láthatjuk. Ez a *sigillum* rokonítható a hercegnő férjének, Anjou Istvánnak a kisebb pecsétjével, melyben szintén negyedelt pajzsot láthatunk, amelynek első és negyedik negyede szintén háromszor vágott, ám második és harmadik negyedében kereszteteket helyeztek el.³⁴ Margit több oklevelén maradtak fenn kisebb-nagyobb, bár önmagukban nehezen értelmezhető töredékei a kisebb pecsétnek.³⁵ Ezekből megállapítható, hogy a hercegnői kancelláriában pecsételés-

30 Függelék 4. sz.

31 Függelék 10. sz.

32 Függelék 6. sz. Az *m* középső szára lényegesebb vékonyabb a másik kettőnél és középtájon egy kitöltött körszerű díszítményt láthatunk rajta. A másik két szár fölül kidomborodik, alul erősen elvékonyodik. A szárak egymáshoz félkörívesen kapcsolódnak. Az azonos kéztől származást erősíti még a *d* betűk szárának és az *l* betű hurkának egymáshoz nagyon hasonló módon történt meghosszabbítása, a rövidítésjelek crós és egyforma módon való felhúzása.

33 Magassága 2 cm, szélessége 1,7 cm a legszélesebb helyeken mérve.

34 Leírása: Sopron szabad királyi város története. I/1. Oklevelek (1162–1406). Közli: Dr. Házi Jenő. Sopron, 1921. 96. p. Fotója: *Spekner Enikő*: Adalékok a budavári István torony névadójának kérdéséhez. In: Budapest régiségei 30. 1–2. sz. Budapest, 2002. 425. p. 7. kép.

35 Margit hercegnő összes nem privilegialis oklevelén.

re használt viasz színe vörös volt és mindegyik töredék ugyanarra a *tipariumra* megy vissza. A diplomák egy részén a pecsétet rögzítő pergamenszalag ma is látható, a befűzésére szolgáló két vágás átlagos távolsága: 2–3 cm. A hercegnő függőpecsétje — mely a kortársak számára az egyéb főméltóságok *sigillumaihoz* hasonlóan autentikusnak számított³⁶ — egyik oklevélen sem maradt ránk, csak a diplomák *corroboratiós* részéből tudjuk, hogy a privilégiumokat ilyen módon hitelesítették.³⁷ A pecséték rögzítésére szolgáló fennmaradt selyemzsinetek színe zöld–arany (sárga),³⁸ vörös–zöld,³⁹ illetve arany (sárga)⁴⁰ volt. A pecsét függesztésénél a hártát visszahajtva *plicát*⁴¹ hoztak létre, majd a rétegeket összefogva ejtettek két vágást és ezeken keresztül húzták a sodratot. A plica nagysága természetesen függ a hártya nagyságától is, de átlagosan 5 cm körül mozog. Ahogy a hercegnői kancelláriában kelt *litterae clausae*, úgy az ezek zárására használt (rányomott)zárópecsét sem maradt ránk, de ha készültek ilyenek, akkor azokat nagy valószínűséggel a fentebb leírt kisebb pecséttel zárták le. A teljesség kedvéért itt kell megemlítenünk, hogy Margit hercegnő Bajorországban használt pecsétjének képét és leírását Pór Antal közölte a Turul 1895-ös évfolyamában. E szerint: „a pecsét átmérője 3,9 centiméter. A pecsétmezőben csillagoktól körülvelt címerpajzs alakja egyenszárú, domború oldalú, felül széles háromszög. A címerpajzs egyszer osztott, egyszer vágott. Az ily módon támadt négy mező elseje a bajor dült téglányokat foglalja magában: a második és harmadik mező a Hohenlohe család két egymásfölött jobbra haladó leopárdját, a negyedik mező pedig a magyar címer pólyáját tünteti fel.

36 *Kumorovitz*, *Autentikus* 61. p.

37 *In cuius rei memoriam perpetuamque firmitatem presentes concessimus litteras nostras privilegiales pendentis et autentici sigilli nostri munimine roboratas.* (Függelék 3., 4., 10. és 12. sz.) A hercegnő 1355. december 20-án kelt oklevelében (Függelék 9. sz.) ennek a formulának egy másik változatával találkozunk, melyben a pecsétre a *maior pendentis* jelzőt használja a kancellária írnoka. Valószínű azonban, hogy ez nem arra utal, hogy két olyan eltérő méretű pecsétje lett volna Margitnak, amellyekkel az ünnepélyes okleveleket erősítette volna meg, ez a megkülönböztetés inkább a ránk maradt (rányomott pecsétként használt), valamint a függőpecsétcsés okleveleken alkalmazott, mára elveszett *sigillum* méretbeli különbségét jelöli.

38 1356. január 10. (Függelék 10. sz.)

39 1354. december 4. (Függelék 3. sz.)

40 1355. december 20. (Függelék 9. sz.) A hercegnő utolsó magyarországi privilégiuma ugyan nem maradt ránk eredetiben, azonban a szöveget közlő Ivan Kukuljević jcgyzetéből tudjuk, hogy arany (sárga) zsinegen függött a pecsétje.

41 Az 1354. december 2-án kelt hercegnői kiadványon is találkozunk *plicával*, de ennek célja nem a pecsét függesztése volt, hanem legfeljebb az, hogy — mivel elég nagy méretű volt — az írásra ráhajtva, védjék azt velc. (Függelék 2. sz.)

Körirata: *Sigillum Margarete, Dei gracia Ducissa Bawarie, Domina de Hohenlohe.*⁴²

3.7. Kancelláriai feljegyzések

Az oklevelek egy részén találkozhatunk ügyviteli jellegű feljegyzésekkel. A relációs jelzetek helye a rányomott pecséttel ellátott oklevelek esetén a pecsét alatt, illetve a pergamen felső szélén (és néha még az alsó részén is) volt. Ilyet három esetben találunk Margit oklevelein, melyek minden esetben a hercegnői parancsot örökítették meg (*commissio propria domine ducisse*).⁴³ Egy függőpecsétes oklevélen maradt meg a relátor, Jenslinus Teutonicus neve is⁴⁴. Ezt a jegyzetet a diplomán két helyen olvashatjuk: a hártya bal felső szélén, illetve ugyancsak bal oldalon a *plicán*, közvetlenül a hajtásvonal alá írva.

4. Az oklevelek belső ismertetőjelei

4.1. *Protocollum*

4.1.1. *Invocatio*

A korszak királyi okleveleihez⁴⁵ hasonlóan Margit hercegnő diplomáiban sem találunk *invocatiót*.

4.1.2. *Intitulatio*

Margit hercegnő okleveleiben kétféle *intitulációt* olvashatunk, melyek időben egymástól elkülöníthetőek. Következtesen a budai kancelláriához köthető a *Margareta Dei gracia regnorum Sclavonie Croacie et Dalmacie ducissa* változat,⁴⁶ míg a zágrá-

42 Margit intitulációjában ekkor már nem használta első férje tartományainak megnevezését, de a pecsétjén megtartotta a Magyarországra való utalást. *Pór Antal*: Pecséttani újabb apróságok. In: *Turul* 15. (1895) 15. p.

43 Függelék 1., 8. és 10. sz.

44 Függelék 10. sz.

45 *Szentpétery*, Oklevéltan 186. p.

46 Ugyanakkor a hercegnő 1355. április 27-én utolsóként Budán keltezett oklevele is a következő szakasz intitulációját mutatja.

bíhoz a *Margareta Dei gracia tocius Slavonie Croacie et Dalmacie ducissa*.⁴⁷ Az Árpád-kori hercegek szokásának megfelelően a *Dei gracia* alázatossági formulát minden esetben megtalálhatjuk bennük. A *nos* nem kizárólagos alkotórésze az *intitulatió*nak, csak két ízben találkozhatunk vele és mind a két esetben budai királyi kancellárián készült diplomáról van szó.⁴⁸

4.1.3. *Inscriptio*

Az oklevél jellegétől függően változó *inscriptió*kkal találkozunk, a privilégialis oklevelekben általános,⁴⁹ a *mandatum*ok esetében pedig konkrét címzést olvashatunk.⁵⁰

4.1.4. *Salutatio*

A privilegiumokban hosszabb, bonyolultabb,⁵¹ a *mandatum*okban pedig egyszerűbb⁵² *salutatió*t olvashatunk, míg az átmeneti csoport okleveleinek esetében elmaradhat.⁵³

4.2. *Contextus*

4.2.1. *Arenga*

A korszak királyi okleveleire jellemző, hogy *arengát* csak az ünnepélyes formában kiállított privilegiumokban olvashatunk. A hercegnő ránk maradt oklevelei közül három tartalmaz eszmei-filozófiai bevezető részt, melyek a zágrábi kancellárián

47 Ezzel kapcsolatban érdekes jelenséget figyelhetünk meg a báni (illetve hercegi) oklevelek intitulációjában. Míg Margit hercegnő „regnálása” előtt alapvetően a *banus/dux totius Slavonie* formával találkozhatunk, addig 1356 után egyre sűrűbben jelcik meg a *regnorum* szó a címzésben. Ennek a változásnak a megnyugtató magyarázatát nem találjuk meg, valószínű, hogy Margit esetében a budai királyi kancellária konstrukciója volt az eddig a korszakban példa nélkül álló helyzetre. Aztán az *intitulatió*ban bekövetkezett változás egyfajta „divatként” kerülhetett be a szlávön (illetve a dalmát-horvát) báni kancellária szóhasználatába.

48 Függelék 1. és 4. sz.

49 *universis Christi fidelibus, tam presentibus, quam futuris presentium notitiam habituris* (Függelék 3. sz.)

50 *pl. fideli suo Ladislao filio Petri castellano de Kapruncha nunc constituto et aliis castellanis pro tempore in eodem castro constituendis* (Függelék 7. sz.)

51 *Salutem in salutis largitore* (Függelék 3. sz.)

52 *salutem et gratiam* (Függelék 7. sz.)

53 Pl. Függelék 5. sz.

készültek, és mindegyikük általános érvényű gondolatokat fogalmaz meg az adományozás szükségességről.⁵⁴

4.2.2. *Promulgatio*

Az ünnepélyes oklevelekben félmondatos megoldásokkal találkozunk a *promulgatio*ban.⁵⁵ A *mandatum*okban pedig egyszerű formában kapcsolják a *protocollomot* és a *narratiót* egymáshoz,⁵⁶ az átmeneti formát mutató oklevelekben azonban elmarad.⁵⁷

4.2.3. *Narratio*

A *narratio* esetről-esetre változik, hiszen ebben fejt ki az oklevél adója, milyen tények vezettek az oklevél kiállításához. A *mandatum*okban — a tömeges oklevéladás gyakorlatának megfelelően — erősen sablonosak, közlik, hogy a hercegnőhöz folyamodó felet valamilyen sérelem érte és erre kér orvoslást. A privilegális oklevelekben sem olvashatunk olyan szintű „krónikakezdeményeket”, mint amilyenekkel a királyi kancellária termékei között találkozhatunk,⁵⁸ általánosságban mozgó *narratió*kkal van dolgunk. A hercegnő oklevelei közül egy nyújtott volna igazán alkalmat arra, hogy a sablonokon túlnyúlva a fogalmazó önálló szint vigyen munkájába, nevezetesen, mikor az elhunyt István herceggel a szerb hadjáratban járó Tamás fia Istvánt jutalmazta Margit, ám ebben sem kapott hangsúlyt a hadjárat a pusztá említésen kívül. A jutalmat a megadományozott — a diploma fogalmazá-

54 *Ea, que devotio Christi fidelium ad profectum et commodum sancte matris ecclesie offert vel disponit, convenit superiori ad effectum perducere et stabilitate perpetua roborare. Hinc est, quod...* (Függelék 9. sz.) *Dignum est et omni ratione consentaneum, ut hi, qui principibus suum pro tempore exhibent obsequium, suis laboribus premio non fraudentur: Proinde...* (Függelék 10. sz.) *Iustis petentium desideriis facilem prebere consensum ius invitat, equitas persuadet et ducalis excellentia exortatur. Proinde...* (Függelék 12. sz.) — ennek több párhuzamát figyelhetjük meg a középkori királyi, illetve báni oklevelekben is. (Pl. Mikcs bán 1325. augusztus 2-án, Zágrábban kelt oklevele (Smič. IX. 209. sz.), Hahót Miklós bán 1346. július 6-án, Zára mellett kiadott kiváltságlevele (Smič. XI. 231. sz.), I. Lajos király 1356. május 21-én kiállított diplomája (Smič. XII. 266. sz.).

55 A legtöbb esetben az *ad universorum notitiam harum serie volumus pervenire* fordulót olvashatjuk (Függelék 3., 10. és 12. sz.) és egy esetben a *hinc est, quod* megoldással élt az oklevél fogalmazója (Függelék 9. sz.).

56 *noveritis, quod; nunciaverunt, quod* (Függelék 7. és 8. sz.)

57 Függelék 5. sz.

58 A kérdésre bővebben *Mályusz Elemér*: Királyi kancellária és krónikairás a középkori Magyarországon. Bp., 1973. (Irodalomtörténeti füzetek 70. sz.)

sa szerint — azért nyerte, mert hűségesen szolgált, de sem erről bővebben, sem hadi vagy egyéb érdemeiről, illetve cselekedeteiről nem olvashatunk.⁵⁹

4.2.4. *Dispositio*

Szintén esetről-esetre változó oklevélrész, a parancslevelekben a *narratió*khoz hasonlóan erősen formulás, a hercegnő megparancsolja, hogy a sérelmet szenvedettek kiváltságait az oklevél címzettje tartsa tiszteletben. A privilegiumokban röviden közlik, hogy mi az oklevél rendelkezésének a tárgya, szintén elterjedt és gyakori formulákat használva.

4.2.5. *Sanctio*

Egyházi büntetéssel már egyáltalán nem találkozunk a XIV. századi világi témájú, világiak által kiadott oklevelekben, így a Margit hercegnő által kiadott diplomákban sem. Világi „büntetesként” pedig legfejebb a hercegnő neheztelését látjuk a diplomákba foglalva.

4.2.6. *Corroboratio*

A Margit hercegnő kancelláriájából kikerült függőpecsétes privilegiumok esetében olvashatunk csak *corroboratiót*, melyek minden esetben a függőpecséttel megerősített diplomák szokásos formulájával élnek, közlik a függő, autentikus pecséttel való megerősítés tényét és azt, hogy privilegiális oklevéllel állunk szemben. Szintén erősen formulás oklevélrészrel van dolgunk ebben az esetben.⁶⁰

4.3. *Eschatocollum*

Margit hercegnő okleveleiben a szokásos zárórészek közül csak a *datatiót* olvashatjuk. A napi dátumokat minden esetben a keresztény ünnepek szerint számolva adják meg, a privilegiumokban sem találkozunk római naptár szerinti keltezéssel, mely a korszak ünnepélyes királyi okleveleinek sajátossága. A *datum per manus* formula csak két ízben jelenik meg, mind a kettőben Brünni Péter neve olvasható. A királyi privilegiumok egyik jellemzője az, hogy a kelthelyet nem teszik ki, ami a Margit hercegnő nevében kiadott oklevelek közül csak az egyik (de minden való-

⁵⁹ Függelék 10. sz.

⁶⁰ pl.: *In cuius rei memoriam perpetuamque firmitatem presentes concessimus litteras nostras privilegiales pendentis et autentici sigilli nostri munimine roboratas.* (Függelék 3. sz.)

színűség szerint a királyi kancellárián kiállított) *datum per manusszal* rendelkező diplomában található meg. István herceg okleveleitől eltérően az uralkodási év (*annus ducalis*) kitételével egyetlen esetben sem találkozunk.

5. A hercegnői kancellária

A hercegnő kancelláriájának vezetését az a Brünni Péter látta el, aki már István herceg életében is részt vett a zágrábi udvari írószerv munkájában, akkor a kápolnaispáni és titkos kancellári tiszttel töltötte be.⁶¹ Kezéből kelt hercegi oklevelet nem ismerünk. A kancellária vezetője 1353–54-ben Megyericsei György, István *protonotarius*a volt, akinek nevével a hercegnő ideje alatt nem találkozunk, valószínű tehát, hogy kilépett az udvari szolgálatból.⁶² Brünni Péter két ízben — egy Zágrábban kiadott és egy kelthely nélküli hercegnői diploma — *datum per manus*ában szerepel. Mivel a két oklevél írása egymáshoz nagyon hasonló képet mutat és hasonló vonásokra ismerhetünk egy Budán kelt diplomában is, ezért elmondhatjuk, hogy Brünni Péter valószínűleg követte úrnőjét Budára, majd pedig vissza a különkormányzati terület székvárosába. Azt, hogy többen is mentek-e a hercegnővel, konkrétan nem tudjuk. Arról, hogy a hercegnő kancelláriája mekkora volt, ott hányan tevékenykedtek, források híján nem tudunk képet alkotni, és az is későbbi kutatások tárgyát kell, hogy képezze, hogy a herceg(nő)i kancellária mennyire választható külön a bánítól.

6. Összegzés

Az, hogy a hercegnő 1354 augusztusában özvegyen maradt, a korszakban szokatlan helyzetet teremtett az országban, ráadásul az ő fia, János herceg volt Lajos trónjának örököse is, hiszen a királynak és Kotromanić Erzsébetnek ekkor még nem született gyermeke. A kialakult helyzetet valahogyan kezelni kellett és ezért került az özvegy a gyermekeivel a királyi udvarba, ahol azonban erre a helyzetre nézve nem rendelkeztek kikristályosodott elképzeléssel, ennek jele a hercegnő címében bekövetkezett rangemelés is elhunyt férje *intitulatió*jához képest. A nevében kelt oklevelek egy nagyon kis szabad politikai mozgástérrel rendelkező, ám közhitelű

61 1350. szeptember 1.: Anjoukori okmánytár. Szerk.: Nagy Imre. I–VI. Bp., 1878–1891., valamint szerk.: Tasnádi Nagy Gyula. VII. Bp., 1920. V. 243. sz. Brünni Péterről részletesebben lásd *Halász*, Anjou István herceg. 56–57. p.

62 Megyericsei György életéről részletesebben lásd *Halász*, Anjou István herceg. 61–62. p.

személynek mutatják, akinek fő feladata az lett, hogy tekintélyével segítsen a bának Szlavónia békés életét fenntartani, illetve elhunyt férje akaratát teljesítse, és emlékét ápolja. A hercegi udvar személyzetének egy része valószínűleg beolvadt a bánai udvarba, illetve kancelláriába — azonban ennek feltárását is el kell még végezni. A hercegnő önálló kancelláriája nagyon kicsiny lehetett, már csak egyetlen embert tudunk nevesíteni, Brünni Pétert. A hercegnő azonban tisztázatlan okok miatt 1355 végén visszatért Zágrábba, valószínűleg akkor, mikor már eldöntött tény volt, hogy elhagyja Magyarországot és körülbelül fél évvel később már Bécsből keltez oklevelet. Távozásának konkrét okát nem ismerjük, sem azt, milyen tárgyalások előzték meg Hohenlohe Gerlachal kötött házasságát. Az a kísérlet, mely arra irányult a magyar udvarban, hogy Szlavónia vezetését egy királyi házból származó hercegre bizzák, István herceg (1354), majd fia, János korai halálával (1361) megghiúsult. Legközelebb a korszak végén találkozunk hercegséggel Magyarországon, akkor Durazzói Károly (a későbbi II. Károly magyar király) töltötte be ezt a méltóságot.

Okmánytár

Az okmánytár a Margit hercegnő neve alatt Magyarország területén kelt okleveleket tartalmazza. A szövegek esetében a már közölt dokumentumokat regesztázva, a kiadatlanokat (vagy csak regesztában közöltek) teljes szöveggel adjuk közre. A közlés elveiben a Fons 2000/1-es számában megjelent ajánláshoz igazodunk.⁶³

1.) 1354. november 6., Buda

Margit hercegnő Gergely fia Német János, ennek testvére Gergely, valamint unokatestvéreik, Doroszló fiai, Doroszló János és Imre negyven, Doroszló⁶⁴ és Obakua birtokon lakó negyven jobbágyát felmenti a neki járó nyestböradó megfizetése alól.

63 *Tringli István*: A középkori oklevelek kiadásának problémái. In.: Fons 7. (2000) 1. szám 7–40. p.

64 Valószínű, hogy Körös megyei birtokról van szó, ám azok konkrét földrajzi elhelyezkedése kérdéses. Csánki Dezső történeti földrajzában Doroszlófi-Andorjáslaka (Doroszlóvecz) nevű „objektumról” tud, annak konkrét kategóriába sorolása nélkül. (*Csánki Dezső*: Körösmegye a XV-ik században. Bp., 1893. 123. p.) A Magyarország a középkor végén című digitális adatbázisban két olyan település található, melyek esetleg azonosak lehetnek ezzel a településsel, ám egyik esetben sem tudjuk lokalizálni azokat. (Doroszlóvecz és Doroszlóbakva)

Hártya, hátlapjára nyomott vörös színű pecsét maradványaival. Zala Megyei Levéltár, Mohács előtti oklevelek gyűjteménye 338. (DF 254164).

Nos Margareta Dei gratia regnorum Sclavonie, Croatie et Dalmatie ducissa memorie commendantes tenore presentium significamus, quibus expedit universis, quod nos intuitis fidelitatibus et fidelium servitiorum meritis magistri Johannis dicti Nemeth filii Gregorii collectas nostras marturinas, que ex parte quadraginta iobagionum eiusdem magistri Johannis ac Gregorii uterini, necnon Johannis Dorozlou et Emerici filiorum Dorozlou patruelium fratrum ipsius magistri Johannis in possessionibus eorunden Doruzloch, que alio nomine Kanyzka appellatur, et Obakua residentium nostre maiestati provenire debebantur, eidem magistro Johanni et dictis fratribus suis in perpetuum pure et per omnia duximus relaxandas. Quare vobis exactoribus dictarum collectarum nostrarum marturinarum nunc constitutis et in futurum constituendis firmis damus in mandatis, quatenus prectos quadraginta iobagiones dicti magistri Johannis et fratrum suorum predictorum in prelibatis possessionibus eorunden conmorantes ratione premissarum collectarum nostrarum marturinarum molestare vel agravare non debeatis, aliud, sicut nostram indignationem incurere formidatis, non facturi in premissis. Datum Bude, in octavis festi beati Mychaelis archangeli, anno Domini M^o CCC^o quinquagesimo quarto.

A hátlapon a pecsét töredékei alatt és az oklevél felső szélén olvasható: „Commissio propria domine ducisse.”

2.) 1354. december 2., Buda

Margit, Szlavónia, Horvátország és Dalmácia hercegnője bánjának, Hahót Miklósnak és minden hivatalviselőjének és a collecta-szedőknek megparancsolja, hogy a zágrábmezei jobbágycsoportokat Magyarország királyaitól nyert szabadságukban ne háborgassák. Datum Bude, tertio die festi beati Andree apostoli, anno Domini M^o CCC^o quinquagesimo quarto.

Hártya, hátlapra nyomott pecséttel. HDA, Archivum unitatis nobilium de Turopolje: Diplomata et donationes I/70. (DF 267914). KIADÁSA: Monumenta historica nob. unitatis Turopolje olim „Campus Zagradiensis” dictae. Ed.: Emilius Laszowski. I. 1225–1466. Zagrabiae, 1904. 70. sz. és Smič. XII. 195. sz.

3.) 1354. december 4., Buda

Margit, Szlavónia, Horvátország és Dalmácia hercegnője a zágrábi várjobbágyok nevében előtte megjelenő Mykych fia István comes terrestris és Stanamer fia Márk várjobbágy kérésére átírja és megerősíti I. Lajos magyar királynak azon oklevelét, amely 1352. március 25-én kelt,⁶⁵ és amelyben az uralkodó átírta Károly Róbert 1333. július 4-i diplomáját,⁶⁶ amelyben a király IV. László privilegiálisát erősítette meg.⁶⁷ Datum Bude, feria quinta ante festum beati Nicolai confessoris, anno Domini millesimo CCC^o quinquagesimo quarto.

Hártya, függőpecsét zsinnejeivel. HDA, Archivum communitatis nobilium de Turopolje: Diplomata et donationes I/71. (DF 267915). KIADÁSA: Monumenta historica nob. communitatis Turopolje olim „Campus Zagrabienensis” dictae. Ed.: Emilius Laszowski. I. 1225–1466. Zagrabiae, 1904. 71. sz. és Smič. XII. 197. sz.

4.) 1355. január 20.

Margit, Szlavónia és Dalmácia hercegnője Mátyás fia Mike fiai, Miklós és Gergely kérésére átírja Anjou István herceg 1353. november 27-én kelt oklevelét,⁶⁸ amelyben a herceg megerősíti Hahót Miklós bán 1346. július 6-án kelt diplomáját,⁶⁹ amelyben a nevezettek kiveszi a várjobbágyi státusból és az ország nemesinek sorába emeli. Kelt Péter vasvári prépost és hercegnői kancellár keze által, in die festi beatorum Fabiani et Sebastiani martirum, anno Domini MCCC^o quinquagesimo quinto.

Hártya, függőpecsét helyével. AHAZU, Diplomataria IV/36. (DF 230407). KIADÁSA: Smič. XII. 201. sz.

65 Smič. XII. 58. sz.

66 Smič. X. 112. sz. Anjou-kori oklevéltár. Documenta res hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. XVII. (1333) Szerk.: Kristó Gyula. Bp.–Szeged, 2002. 336. sz.

67 1279. *Szentpétery Imre–Borsa Iván*: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica. I–II. Bp., 1923–1987. 2966. sz.

68 Smič. XII. 158. sz.

69 Smič. XI. 231. sz.

5.) 1355. március 1., Buda

Margit, Szlavónia, Horvátország és Dalmácia hercegnője a Gréc-hegyi polgárok számára meglévő kiváltságuk mellett engedélyezi, hogy a gyilkosokat a városból kiűzzék és a polgárok közösségéből kizárják és töröljék, mégpedig olyan módon, hogy semmilyen biztosíték alatt és semmilyen esetben oda többet ne mehessenek — ha mégis megszegik ezt, akkor halálbüntetéssel sújtassanak. Azonban ha a város közösségének az lesz az akarata, hogy a gyilkosokat a közösségbe visszafogadják, akkor ezt tehessék meg. Kelt Budán, in secunda dominica quadragesime, qua cantatur reminiscere, anno Domini MCCC^o quinquagesimo quinto.

Hártya, rányomott vörös színű pecsét töredékeivel. Istorijski Archiva Grada Zagreba, Diplomata 4/36. (DF 255432). KIADÁSA: Monumenta historia lib. reg. civitatis Zagrabiae metropolis regni Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae. Ed.: Iohannes Bapt. Tkalčić. I–XIV. Zagreb, 1889–1932. (A továbbiakban: Mon. Hist. Civ. Zagr.) I. 230. sz. és Smič. XII. 212. sz.

6.) 1355. március 1., Buda

Margit, Szlavónia, Horvátország és Dalmácia hercegnője tudatja minden főpappal, báróval, ispánnal, várnaggyal és azok helyetteseivel, valamint mind egyházi, mind világi részről delegált bírókkal, hogy Antal bíró, Ligerius fia Péter és János fia Iván deák gréc-hegyi polgárok polgártársaik nevében előtte megjelenve előadták, hogy sok esetben sérelmet szenvednek szabadságaikban és kiváltságaikban. A hercegnő ezért megparancsolja, hogy a fent mondott polgárokat sem szabadságukban, sem a bíróságon, sem azon kívül ne háborgassák. Kelt Budán, in secunda dominica XLme, qua cantatur reminiscere, anno Domini MCCCCL quinto.

Hártya, hátlapra nyomott vörös pecsét töredékeivel. AHAZU, Diplomataria V/4. (DF 230447). KIADÁSA: Mon. Hist. Civ. Zagr. 231. sz. és Smič. XII. 211. sz.

7.) 1355. április 27., Buda

Margit, Szlavónia, Horvátország és Dalmácia hercegnője Péter fia László, kaproncai várnagy számára és minden tisztségbeli utódai számára megtiltja, hogy Kapronca polgárait akadályozza a szabad erdőhasználatban, mely jogot Anjou

*István herceg privilégiuma*⁷⁰ biztosította számukra. Kelt Budán, feria secunda post festum sancti Georgii martiris, anno Domini M^oCCC^o quinquagesimo quinto.

Papír, hátlapra nyomott vörös színű viaszpecséttel. HDA, Grad Koprivnica: oklevelek I/5. (DF 267991). KIADÁSA: CD Hung. IX/2. 204. sz., *Emilius Laszowski*: Podatci o Koprivnici u srednjem veku. In: Vjestnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva. 2. (1900.) 174. p. és Smič. XII. 217. sz.

8.) 1355. november 30., Zágráb

Margit, Szlavónia, Horvátország és Dalmácia hercegnője Cacestayn-i Rudolf nyestbőradó-szedő és tisztségbeli utódainak megparancsolja, hogy mivel az előtte megjelent Tétény nembeli Pekri (de Pukur) Lőrinc fia Pál — a maga és fia, Miklós, valamint Castellan-nak mondott Péter, a sógora és annak felesége, Anna nevében — bemutattatta számára IV. László magyar király és Erzsébet, magyar királynő, egész Szlavónia, Macsó és Bosznia hercegnője, a fent mondott László király sógorasszonya által kiadott okleveleket, melyek szerint ők és örökösök mentesek Pekri-Szentgyörgy és más birtokaikon minden adó (vectigalia, 7 báni dénáros marturina) alól, ezért a fent nevezettektől semmilyen adót ne szedjenek. Kelt Zágrábban, in festo sancti Andre apostoli, anno Domini MCCC^o quinquagesimo quinto.

Hártya, hátlapra nyomott pecsét töredékeivel. AHAZU, Diplomata latina V/8. (DF 230453). KIADÁSA: Smič. XII. 236. sz.

9.) 1355. december 20., Zágráb

Margit, Szlavónia, Horvátország és Dalmácia hercegnője számára a zágrábi káptalan tagjai elmondták, hogy az Acsa nemzettségből származó Lukács fia András, mikor a zágrábi domonkos testvérek kolostorában haldokolva feküdt, Zlaunouch nevű falvát egyházi és világi tanúk jelenlétében a zágrábi egyházra hagyta. Ezt a falut a káptalan sok éven át zavartalanul birtokolta, ám Miklós, szlavón bán⁷¹ erővel elfoglalta és Medve várához csatolta azt. A káptalan tagjai a

70 Valószínűleg a herceg 1353. március 10-én kelt oklevéléről van szó. (Smič. XII. 107. sz.)

71 Mivel a bán keresztnevén és címén (*banus Sclavonie*) másra nem támaszkodhatunk a feloldásnál két esetre gondolhatunk: vagy Felsőlendvai Miklós (1322–25) vagy Hahót Miklós (1343–46 illetve 1353–56) csatolta a kérdéses falvat Medve várához.

mondott birtok visszaállítását már István hercegtől kérték, ám őt hirtelen halála megakadályozta abban, hogy ezt véghezvigye. A hercegnő most egyháziak és világiak tanúbizonysága alapján a falut visszaállítja a káptalan birtokába és kifejezi abbéli reményét, hogy fia, János herceg felnövekedvén apja akaratát tiszteletben tartja és a mondott rendelkezést meg fogja erősíteni.

Hártya, függőpecsét zsinórijával. HDA, Archivum capituli Zagrabiensis, Acta antiqua, 95/6. (DF 256900). A császnai káptalan 1458. április 28-i átírata: uo. Acta antiqua, 23/24 (DF 256497). REGESZTÁJA: *Kercselich, Baltasar Adam*: Historiarum cathedralis ecclesiae Zagrabiensis. Pars I. Tomus I. Zágráb, é.n. 132. p.; CD Hung IX/2. 205. sz.; Smič. XII. 238. sz.

Margaretha Dei gratia totius Sclavonie, Croatie et Dalmatie ducissa universis Christi fidelibus, tam presentibus, quam futuris presentium notitiam habituris salutem in omnium salvatore. Ea, que devotio Christi fidelium ad profectum et commodum sancte matris ecclesie offert vel disponit, convenit superiori ad effectum perducere et stabilitate perpetua roborare. Hinc est quod discreti viri domini capituli Zagrabiensis ecclesie nobis seriose exponere curaverunt, quod nobilis vir Endrey filius Lukachii de genere Acha olym infirmitate gravatus, sanus tamen mente in claustro fratrum predicatorum Zagrabie tunc existens quandam villam suam Zlaunouch vocatam inter possessiones et terras episcopales et eiusdem capituli constitutam in presentia quamplurium ecclesiasticarum et secularium personarum ipsis et ecclesie Zagrabiensi legaverat intuitu pietatis ipsamque villam vigore dicti legati et testamenti idem capitulum annis quamplurimis possederat pacifice et quiete, quamvis postmodum Nicolaus condam banus totius Sclavonie ipsam villam potencialiter ab eodem capitulo abstulerit et applicaverit ad servitia castri Medwe, quare nobis humiliter supplicarunt, quatenus ob reverentiam Dei et sanctorum regum Stephani et Ladislai et pro salute anime excellentissimi principis domini Stephani bone memorie quondam Sclavonie, Croatie et Dalmacie ducis, nostri consortis ac etiam pro eo, quia ipse dominus Stephanus dux ob gaudium nativitatis incliti principis, domini Johannis ducis sui primogeniti, nostri filii karissimi tunc Zagrabie existens firmo proposito concepto promiserat eidem capitulo donationem facere de possessionibus magni valoris, quam morte preventus nequivit adimplere, dignaremur ipsam villam restituere eidem capitulo ecclesie Zagrabiensis possidendam, sicut prius more et libertate, quibus alias possessiones eorum noscuntur possidere. Certificata igitur de premissis et singulis premissorum per viros ecclesiasticos et nobiles illarum partium et specialiter de generatione predicta habitaque deliberatione matura cum nostris baronibus ad supplicationem eiusdem

capituli consideratis supraexpositis predictam villam cum omnibus suis utilitatibus et pertinentiis, prout eam primo idem capitulum possederat, restituimus eidem capitulo ecclesie Zagrabiensis in ea libertate, qua alias possessiones eorum noscuntur possidere, perpetuis temporibus possidendam pleno iure facientes ipsum capitulum in possessionem et dominium eiusdem ville per Jacobum litteratum nostrum hominem introduci hoc expresso, quod predictus dominus Johannes dux filius noster karissimus premissam donationem domini Stephani ducis patris sui, cum pervenerit legitimam ad etatem, nichilominus perducet ad effectum in maioribus considerato voto patris sui, prout sibi dominus inspirabit. In quorum omnium testimonium et perpetuam firmitatem presentes nostro sigillo maiori pendenti communitas duximus concedendas. Datum Zagrabie, in vigilia festi beati Thome apostoli, anno Domini millesimo trecentesimo quinquagesimo quinto.

10.) 1356. január 10., Zágráb

Margit, Szlavónia, Horvátország és Dalmácia hercegnője megismerte familiárisának, Tamás fia Istvánnak hű szolgálatait, melyet elhunyt férje, István herceg udvarában folyamatosan teljesített, majd a herceg halála után Margit hercegnő udvarában szolgált hűen, mindezekért Istvánnak, testvérének, Miklósnak és unokatestvérének, Mihálynak a Podgorje nevű birtokuk után a hercegnőnek járó hegyvámot örök időkre meghagyja. Kelt Zágrábban, Péter vasvári prépost és hercegnői kancellár keze által, in dominica proxima ante octavas festi Epiphaniarum Domini, anno eiusdem M^o CCC^o quinquagesimo sexto.

Hártya, függőpecsét nyomaival. HDA, Documenta Medievalia Varia 63. (DF 218559). Másolata: DL 4586 (NRA 1509-32) KIADÁSA: CD Hung. IX/2. 241. sz.; Smič. XII. 239. sz.

11.) 1356. január 14., Zágráb

Margit, Szlavónia, Horvátország és Dalmácia hercegnője megparancsolja a zágrábi káptalannak, hogy Pryztawschyna⁷² nevű birtokát, mely Gradshan nevű, szintén hercegnői birtok mellett fekszik és amelyet elhunyt férje, Anjou István herceg lelke üdvéért és fiának, János hercegnek szerencsés előmeneteléért a

72 Pryztawschyna/Prysztaŭchyna (A sima szedés a Tkalčić-, a vastag pedig a Kukuljević-féle olvasatot jelzi.)

zágrábi pálos remetéknek adományozott, járják be és iktassák Domonkos fia Benedek, Morowcha⁷³-i Tamás⁷⁴ vagy Hraschyna-i Gatal, Benedek famulusa hercegnői emberjelenlétében. Az esetleges ellentmondókat a hercegnői jelenlét elé kell megidézni. Kelt Zágrábban, secundo die octavarum festi Ephiphaniarum Domini, anno eiusdem MCCCL sexto.

Eredetije lappang.⁷⁵ KIADÁSA: Arkiv za povjestnicu jugoslavensku Knjiga III. Uredio Ivan Kukuljević Sakcinski Zagreb, 1854. 86–87. p. (9. sz), Mon. Hist. Civ. Zagr. 233. sz. és Smič. XII. 241. sz.

73 Morowcha/Moraucha

74 Thomas/Chorus

75 A Magyar Országos Levéltár Diplomatikai Levéltárában és Fényképtárában jelen pillanatban ez az oklevél nem található meg, csak kiadásokból ismerjük. Ezek alapján valószínűsíthető, hogy Margitnak ezt a parancslevelét a káptalan a jelentésében átírta, majd a privilegiálisba a hercegnői kancellárián ezt is belefoglalták. Első ismert kiadását Ivan Kukuljević készítette 1854-ben. Ebben a közlésben, mely Arkiv za povjestnicu jugoslavensku című kiadvány harmadik kötetében látott napvilágot, összevontan jelent meg a három fent jelezett oklevél. A következő kiadás Ivan Tkalčić névéhez fűződik (Mon. Hist. Civ. Zagr. 235.sz.), azonban ez a változat és Kukuljević kiadása néhány helyen különbözik — ezeket főleg a névalakokra vonatkoznak, ezért a regesztában lábjegyzetben jeleztük —, ezért valószínű, hogy mind a kettő az eredetiről készült. Az 1913-ban, Tadeus Smičiklas által készített kiadása teljesen megegyezik a Tkalčić-féle szöveggel, ezért ott nem lehet eldönteni, hogy az eredetiről dolgozott-e vagy átvette a már elkészült kiadást. Az látszik ezekből az adatokból, hogy az eredeti oklevél az 1800-as évek végén, az 1900-as évek elején még megvolt, aztán szem elől tévesztjük. A Documenta Artis Paulinorum [1–3. füzet: A magyar rendtartomány kolostorai. Budapest, 1975–1978. (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának Forráskiadásai X., XIII., XIV.)] című kötetben a zágrábi pálos kolostor vagyonát feltüntető leltárban a többi oklevél között is olvashatunk Margit hercegnő adományáról és oklevéléről, ám a bejegyzés alapján nem lehet eldönteni, hogy az eredetit látta a leltár összeállítója, vagy a tartalmi átiratok egyikéből vette a hercegnői adományra vonatkozó információt. (*Item hanc possessionem eciam donavit domina Margaretha ducissa Selavoniae.* III. kötet, 321–321. p.)

12.)⁷⁶ 1356. január 15. és április 4. között

Margit, Szlavónia, Horvátország és Dalmácia hercegnője a zágrábhegyfoki pálos remeték számára férje, Anjou István herceg lelki üdvéért és fia, János herceg szerencsés előmeneteléért Pryztawschyna nevű birtokát adományozza. Kelt Zágrábban, anno Domini millesimo quinquagesimo sexto.

Pergamen,⁷⁷ függőpecsét sodratával. Eredetije lappang. *Act. Convent. Remet. fasc. I. nr. 10. In archivo regni C[roatie] S[clavonie] D[almatie]. Zagrabie.* Tartalmi átírása: 1.) Lendvai István és Lendvai János szlavón bánok (1382. január 5.) > Luxemburgi Zsigmond (1407. augusztus 26.) DL 34350 (Acta Paulinorum, Remete 2/1). 2.) Lendvai István és János szlavón bánok (1382. január 5.) > Garai Miklós szlavón bán (1397. szeptember 14.) > zágrábi káptalan (1398. január 9.) > zágrábi káptalan (1398. október 17.) > zágrábi káptalan (1399. szeptember 9.) > Garai Miklós szlavón bán (1401. március 14.) > Luxemburgi Zsigmond (1402. október 27.) > Luxemburgi Zsigmond (1405. augusztus 26.) > zágrábi káptalan (1422. június 3.) > Luxemburgi Zsigmond (1423. január 5.) > Cillei Frigyes szlavón bán (1424. augusztus 20.) > császári káptalan (1425. április 18.) > Pálóczi Máté országbíró (1425. június 19.) DL 34963 (Acta Paulinorum, Remete 2/12). KIADÁSA: Kukuljević Arkiv za pov. Jugosl. III. 86. Arkiv za povjestnicu jugoslavensku Knjiga III. Uredio Ivan Kukuljević Sakcinski Zagreb, 1854. 86–87.p. (9. sz), Mon. episc. Zagr. 235. sz. és Smič. XII. 286. sz.

76 Jelen oklevél többféle problémát rejt magában. Egyfelől ma a Magyar Országos Levéltár Diplomatikai Levéltárban és Fényképgyűjteményében nem található meg, másfelől azonban tartalmi átírata rendelkezésünkre áll. Az oklevél kelte szintén kétséges, mert a szöveg maga csak az éves dátumot tartalmazza. A diploma datációjához a zágrábi káptalan 1356. január 15-én keletkezett, Bajor Margit hercegnőhöz intézett oklevelét (melyben az egy nappal korábban paranesba adott iktatás sikeres elvégzéséről tájékoztatták a hercegnőt: Mon. Hist. Civ. Zagr. 234. sz.) és Margitnak ugyanezen év április 4-én Bécsben kiadott diplomáját (CD Hung IX/2. 240. sz.) lehet felhasználni. A birtokadományozásról szóló oklevelet természetesen csak a káptalan jelentése után foglalták írásba, illetve látták el dátummal. Így Margit jelen oklevele valamikor a fenti két dátum között keletkezett, valószínűleg még január hónapban.

77 Az eredeti pergamenre vonatkozó jellemzőket Ivan Tkalcic adatai alapján közöljük. (Mon. Hist. Civ. Zagr., 211. p.)